

Kasvatushistoriasta lääke koulututkimuksen kolotuksiin?

Mirka Räisänen

Jari Salminen 2012. Koulun pirulliset dilemmat. Helsinki: Teos. 288 s.

Koululaitos on paradoksaalinen instituutio. Kansalaisia yhdistävänä massalaitoksena se on samaan aikaan sekä kaikkien yhteiskunnallisten ongelmien potentiaalinen ratkaisu että niiden tiivistymä – sekä pelastava Graalin malja että probleemeja generoiva Akilleen kantapää. Koululaitoksen avulla on koko sen olemassaolon ajan pyritty vastaamaan kansakunnan polttavimpiin toiveisiin. Toisen tasavallan (Alasuutari 1996) jälkeen tapahtunut siirtymä kilpailukykyä korostavaan koulutuspolitiikkaan ja esimerkiksi PISA-menestyksen myötä Suomeen kohdistuva kansainvälinen kiinnostus eivät ole ainakaan vähentäneet kouluun kohdistuvia vaatimuksia. Ei olekaan ihme, että kasvatustieteellisen tutkimuksen avulla pyritään kilvan vastaamaan postmodernin koululaitoksen haasteisiin. Nopeatempoista arviointi- ja kehittämistutkimusta vaivaa kuitenkin usein (osin varmasti pakon sanelema) likinäköisyys. Kun tavoitteena on tiedon tuottaminen julkisen päätöksenteon tueksi, perspektiivi yltää monesti korkeintaan edelliseen opetus suunnitelmauudistukseen tai PISA-tulosten sykliin.

Teoksessaan *Koulun pirulliset dilemmat* kouluhistorioitsija Jari Salminen kritisoi kokonaisnäemyksen rakentamista kaihtavaa koulututkimusta: ”Erityisesti kasvatusalan oma tutkimus näyttää tuottavan yhä kiihtyvämmin tuloksia, joiden nojalla ehdotetaan usein jonkin kapean sisällön tai toiminnan voimistamista tai kehittämistä kouluissa hyvinkin ehdottomasti” (s. 7). Salmisen mukaan yksittäisten ja suppeiden kasvatuksen osa-alueiden vahvistamista on vaikeaa perustella tieteellisesti, koska muutosvaateita esitettäessä ei oteta kantaa kokonaisuuksiin – esimerkiksi siihen, mistä luovutaan, jotta uudelle tulee tilaa. Salminen suorii kehittämistutkimusta profetiaalisten latteuksien vaalimisesta: ”perusteellista uudistamista”, ”kiinnostavampaa koulua” ja ”opettajankoulutuksen reformia” peräänkuuluttaessa koulutuksen laajemmat rakenteelliset, poliittiset ja ideologiset reunaehdot jäävät helposti pimentoon. Tradition voimaa, kasvatustoiminnan yhteiskunnallisia vaikutuksia ja lähtökohtaisia arvostiritoja ei hahmoteta.

Kuinka koulua sitten tulisi tutkia ja kehittää? Kouluhistorioitsijana Salmisen vastaus kysymykseen nousee kasvatushistoriallisesta perspektiivistä: Salminen näkisi mielellään kasvatushistorian luontevana foorumina ja paikkana reformianalyseille. Historiantutkimuksellinen, syntetisoiva ja yksinkertaistamista välttävä näkökulma voisi parhaimmillaan murtaa koulu- ja kehittämistutkimuksen ”pirstaleisuutta” ja ”subjektiivisuutta” (s. 35) – jos kohta Salminen myöntää samanlaisen pirstoutuneisuuden vaivaavan myös kasvatushistorian tutkimusta itseään teoreettisen ja paradigmaattisen erikoistumisen ja erilaistumisen myötä.

Salmisen teos rakentuu alun johdattellevasta osuudesta, jossa pohditaan koulutodellisuuden monimutkaisuutta ja kasvatushistorian mahdollisuuksia tämän kompleksisuuden jäsen-

tämisessä, sekä sisältöluvuista, joissa puretaan tarkemmin auki koulun luonnetta ja tehtävää historiallisesta perspektiivistä. Kussakin sisältöluvussa keskitytään yhteen koulun tutkimista ja kehittämistä hankaloittavaan ”pirulliseen dilemmaan”. Kyse on koulua luonnehtivista käsittepareista, jotka ovat sisäisesti ristiriitaisia. Perkeleellisiksi nämä probleemit tekee paitsi se, että ne pitävät sisällään vastakkaisiin suuntiin vetäviä tendenssejä, myös se, että niihin kietoutuva ongelmakenttä on – ainakin tieteelliseen maailmankuvaan perustuvan suunnittelun näkökulmasta – niin monimutkainen, että pulmien ratkaiseminen epäonnistuu helposti.

Salminen purkaa koulua koskevia jännitteitä diakronisesti, pitkiä kehityslinjoja hahmottelemalla. Hän pyrkii osoittamaan, että koulun tarkastelussa on kyse epälineaaristen ja muuttuvien prosessien ja kytkösten massiivisesta kentästä, jonka sosiaalisia olosuhteita ja muuttujia on lähes mahdoton hallita. Tarkastelu liikkuu lähinnä suomalaisessa, eurooppalaisessa ja angloamerikkalaisessa kontekstissa.

Ensimmäinen Salmisen esiin nostamista ristiriitaisista käsittepareista koskee jatkuvuutta ja muutosta. Tämän dilemman Salminen katsoo tulleen yhä akuutimmaksi uudistussyklien nopeutuessa ja muutostahdin kiihtyessä. Ongelmakenttää keritään auki tarkastelemalla erityisesti opetussuunnitelman epämääräisyyttä ja kompromissiluonnetta ”koulun muuttamisen” ja ”tradition turvaamisen” ratkaisemattomassa ristivedossa.

Toinen Salmisen tarkastelema kontradiktio koskee julkisuuden ja yksityisyyden dilemmaa. Tässä osiossa Salminen pohtii virkistävän moniäänisesti, ennakkoluulottomasti ja epäsovinnaisesti keskitetyn valtiokoulun monopoliasemaa suhteessa yksityiskouluun.

Kolmannen käsitteparin muodostavat rinnakkaiskasvatus ja yhteiskasvatus, joista jälkimmäisellä viitataan kaikille yhtäläiseen opetukseen sukupuolesta, äidinkielestä, asuinpaikasta, varallisuudesta, kotitautista ja kyvykkyydestä riippumatta. Luvussa tuotetaan kuvaa yhteisen koulun eetoksen etenemistä suomalaisessa kontekstissa ja todetaan demokratisoitumisen olleen siinä mielessä lineaarista, ettei käyttöön otettuja yhteiskasvatuksen periaatteita ole myöhemmin purettu. Spekulaation asteelle jää (luonnollisesti) se, mitä meneillään olevat koulutuspoliittiset muutokset, yleinen hallinnon hajauttamiskehitys sekä esimerkiksi erityisopetuksen integraatio tulevat yhteiskasvatuksen näkökulmasta merkitsemään.

Neljänneksi Salminen pohtii systematiikan ja spontaaniuden dilemmaa. Koulutuksen saadessa yhä merkittävämmän roolin yhteiskunnallisen ohjauksen välineenä on suunnittelussa ja valvonnassa pyritty yhtä suurempaan rationaalisuuteen. Tieteellis-systemaattisen analyysin ja seurannan keinoin ei kuitenkaan pystytä tavoittamaan inhimillisen toiminnan prosesseja niiden koko laajuudessa ja kirjossa. Sen sijaan vimmatu pyrkimys hallintaan vie huomion pois spontaaneista kasvatustilanteista ja tavallisesta arjesta. Tämä tuottaa ylikuumenemista, joka uuvuttaa paitsi kasvatustyötä tekevät, myös koululaiset. Nuorison pahoinvointina ja häiriökäyttäytymisenä ilmenevän ”kouluprotestoinnin” voi Salmisen mukaan tulkita ”omalla tavallaan terveenä” ja ”lähes luonnonmukaisena” (s. 220) seurauksena kasvavista paineista, lisääntyvästä systematiikasta ja normiohjauksesta.

Viides Salmisen esiin nostama pulma koskee erilaistumista ja eheyttä. Perinteisten kulttuurimuotojen eriytyessä ja pluralisoituessa ihmisiä yhdistävät suuret kertomukset ja yhteinen eetos murenevat. Koulun vanha tehtävä (myyttisen) yhtenäisyyden luomisessa käy yhä vaikeammaksi, mistä seuraa monenlaisia ”suvivirsidilemmoja”. Salminen on kriittinen tutkijoiden tilanteeseen esittämien ratkaisumallien suhteen. Hänen mukaansa ”perusteellinen keskustelu” ja muut ympäröivät ”suvaitsevaisuuden käytänteet” (s. 232) ovat vaikeasti toteutettavissa koulujen arkisessa toiminnassa, jossa tilanteet vaativat usein nopeaa ja teknistä ratkaisua. Kysymys ei silloin enää ole dialogista vaan toiminnasta, jossa ”yksinkertaisesti on tehtävä arvovalintoja ja priorisointeja” (s. 232).

Kuudes kouluinstituution toimintaan ristivetoa aiheuttava vastinpari koskee luontoa ja sosialisatiota. Tähän ikiikäiseen problematiikkaan Salminen pureutuu nostamalla esiin niitä kasvatustieteen historian ajattelijoita, jotka ovat nähneet koulun ongelmallisena pakososialisaation tuottajana sekä hahmotelleet kokonaan koulutonta yhteiskuntaa.

Seitsemäs ja viimeinen dilemma käsittelee pakon ja vapauden suhdetta kasvatuksessa. Tästä pedagogisesta paradoksista on Salmisen mukaan tullut yhteiskunnan monimutkaisuudessa ja muutoksen nopeutuessa yhä vaikeammin hallittava: kasvattaja voi yhä vähemmän nojata tradition asettamiin perinne- ja auktoriteettiehtoihin. Salminen toteaa, ettei ongelma poistu opettajan arkisen työn kohdalla, vaikka tehtävänimike vaihdettaisiin mentoriksi tai fasilitaattoriksi tai perinteistä luokkatilaa kutsuttaisiin avoimeksi oppimisympäristöksi.

Koulun pirulliset dilemmat liikkuu populaarisuuden ja tieteellisyyden välimaastossa. Tehdyt synteetit perustellaan tukevasti ja tinkimättömästi laajaan tutkimuskirjallisuuteen viittaamalla. Teksti on kuitenkin pohdiskelevampaa ja sanakäänteet värikkäämpiä kuin perinteisessä tieteellisessä tekstissä. Tämä tekee kirjasta virkistävän lukukokemuksen – ja kohtalaisen helposti lähestyttävän myös niille, joita tavanomainen akateeminen tekstiformaatti ei innosta.

Teoksen julkilausuttuna pyrkimyksenä on ”saada lukija ymmärtämään hiukan realistisemmin koulun toimintaan ja kehittymiseen liittyviä tekijöitä ja suhtautumaan kriittisemmin koulun kehittämistä käytävään julkiseen ja kasvatustieteelliseen keskusteluun” (s. 9). Tavoitteensa saavuttaakseen Salminen vyöryttää lukijan eteen taidokasta, syntetisoivaa meta-analyysiä, joka moniperspektiivisyydessään ja ennakkoluulottomuudessaan todella havahduttaa lukijan koulukontekstin kontingenttiin monimutkaisuuteen. Teoksen lukemisen jälkeen on helpompaa sanallistaa, miksi joka puolella kaikuva kehittämissuhteet kuulostaa niin tyhjältä.

Lisäksi Salminen toivoo teoksensa antavan arkista kasvatustyötä tekeväälle opettajalle ”hiukan lisävoimaa jaksaa työssä: kaikkia kasvatuksen kysymyksiä kun ei voida ratkaista samanaikaisesti, eikä suurimpaan osaan ongelmista ole olemassa mitään yksiselitteistä *oikeaa* ratkaisua, vaikka sellaisia saatetaan aika ajoin voimakkaasti julkisuudessa ja jopa tutkijoiden toimesta esittää” (s. 9). Parhaassa tapauksessa koulun pirullisten dilemموjen näkyväksi tekeminen voi varmasti emansipoida ruohonjuuritason toimijoita ja antaa heille tarpeellisen synninpäästön. Toisaalta Salmisen teos generoi lukijassa myös toivottomuuden tunteita: Jos koulu kerran on tavattoman monimutkainen ja monikytköksinen hybridi, onko lopulta mitenkään mahdollista tehdä sellaista opetus-, tutkimus- tai kehittämistyötä, joka pystyisi edes auttavasti ottamaan huomioon kaikki ristivedot ja jännitteet? Eivätkö koulun dilemmat ole pirullisia nimenomaan siksi, ettei niitä ole mahdollista ottaa haltuun ja ratkoa suomalaisella ”talonpoikaisella mentaliteetilla” (s. 269) nopeasti ja tehokkaasti?

Tässä mielessä Salmisen toteamus siitä, etteivät kriittiset näkökulmat ole yhteiskunnassa erityisen suosittuja, pitää varmasti kutinsa: toden totta maailman monimutkaisuuden kohtaaminen silmästä silmään aiheuttaa simppelitä ratkaisuja etsivälle helposti päänsärkyä – jopa ”migreeniä” (s. 35).

Salmisen teosta lukeva ei voikaan välttyä pieneltä päänkivistykseltä – niin pontevasti koulun kompleksisuus vyörytetään lukijan tietoisuuteen. Samaan aikaan vaivaan tarjottu lääke – kasvatushistorian perspektiivi – tuntuu kuitenkin varsin järkevältä keinolta kivunlievitykseen. Muutoksen kiihtyessä ainoan mahdollisen vastauksen ei tarvitse olla reaktiivinen säntäily, entistä nopeammat käänteet ja tehojen kasvattaminen. Kenties parasta olisikin rauhoittua, laskea kymmeneen, ottaa muutama askel taaksepäin ja katsella koulua hiukan kauempaa, kasvatushistorian tarjoamasta reitistä käsin. Tällöin näkökenttään voisivat alkaa hahmottua myös fyysisistä ja jokapäiväistä koulua perustavalla tavalla taustoittavat ja

Arvostelut

ehdollistavat, syvälle suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntapolitiikkaan ulottuvat historialliset sedimenttikerrokset.

Lähde

Alasuutari, Pertti 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.

KM Mirka Räisänen on Tampereen yliopiston kasvatustieteiden yksikön jatko-opiskelija.